

ĮVEIKTI SAVE

Mokytojas jau pasuko už naujųjų mokyklos rūmų kampo. Nekokie rūmai, tačiau taip visi vadina: kol kas didesnių rūmų čia nėra. Po kojomis gurgždėjo šviežiai žvyru nubarstytas takas. Žada sudėti kada nors cementines plokštes. Nedidelis akmenukas šoktelėjo iš po pado ir įkrito tiesiai į geltonos odos mokytojo batą. Mokytojas nervindamasis mėgino krutinti kojos papadę, kad akmenukas nusiridentų prie pirštų ir ne taip graužtų, tačiau jis ridinėjosi ties pėdos lenkimu, skaudžiai badė ir kuteno, tai teko nusiauti. Pasilenkęs mokytojas dar ketino ištraukti koją bato neišvarstęs, bet nepasisekė, be to, gaila buvo per daug niurkyti bemaž naują apavą, todėl piktas atrišo varstį, koja pasijuto be galo laisvai, pati išsmuko iš bato, iš kurio, kai mokytojas kilstelėjo į viršų, žemėn paptelėjo miežio kruopos didumo baltas akmenukas ir nukrito ant žvyruoto tako. Susivarstęs mokytojas atsitiesė ir žiūrėjo priešais save, į aną kelio pusę (tą kelią jam reikėjo pereiti), kur ant kalniuko apaugęs žydinčiomis vyšniomis gūžėsi nedidukas namas – tenai buvo jo klasė; apskritai vaikų mažėjant, šitose apylinkėse jų gimdavo daug, ir net silikatinis smetoninės gimnazijos priestatas visų negalėjo sutalpinti, todėl dvi klasės mokėsi namuke, po karo atgabentame iš pamiškės, nuo Žalpės kranto. Paėjęs kelis žingsnius, mokytojas staiga sustojo, jo geltonų batų snukeliai net įsmigo į žvyrą, pačiuoždami tolyn, o mokytojas trupučiuką knabtelėjo į priekį. Grįžęs atgal, jis tikėjosi rasti tą papadę graužusį akmenuką, neradęs pačiupo pirmą pasitaikiusį ir sviedė į alyvų krūmą. Akmenukas buvo nedidelis, išsigando tik vienas žvirblis, kuris negražiai čirkšdamas nulėkė į miestelio pusę. Dabar mokytojas ėjo spėriai, jo atvaizdas sušmėžavo nuplautuose silikatinio priestato languose, už tų langų mokiniai buvo susikaupę, nedaug kas iš jų tepastebėjo į pamoką vėluojantį mokytoją, jis pats, skubėdamas pro paskutinį priestato langą, dėbtelėjo į tamsiame stikle atsimušantį savo atvaizdą, veido nė nepastebėjo, tiktai pastebėjo, kad nebjauriai atrodo velvetinės, ne taip seniai Latvijoje pirktos kelnės.

Ar tik ne pasityčiojimas iš jo nekokios nuotaikos – šitaip žydyti, ir šitokią ankstybę! Kitais metais dar visi krūmai ir medžiai tokiu laiku stūkso pajuodę, pamėlynavę, pavioletavę, o dabar – visokie žirginiai nudrikę tartum smurgai, o žydejimas! Putoja, siaučia, banguoja žiedų baltumas, banguoja lyg šokančios gražuolės drabužis.

Vaikai! Sustoja bemaž vienu metu, lyg kareiviukai valgykloje, didžiumos mergaičių miglotos akys žvelgia pro langus – tenai, kur dar nesibaigė tas gražuolės šokis, kur tebelinguoja baltas šokėjos drabužis, apliptas bičių.

– Sėskitės! – sako mokytojas, ir jam pačiam nesmagu dėl savo balso – tikrai išėjo lyg toje kareivių valgykloje („Statj, sestj!“), ir bjauriausia, kad taip išėjo dirbtinai, sąmoningai, tyčiomis. Viską šiandien jis darė sąmoningai: pats nesuprato kodėl, tačiau nenorėjo būti švelnus. – Sėskitės, pasiimkit sąsiuvinius, rašysim įdomią temą.

– Temą? O žadėjot šiandien paklausinėti, taisyti pažymius!..

– Parašysit – ir galėsit išsitaisyti... Ko čia nusigandot? Bene nemokat rašyti?

Tyla. Vienas vienintelis, aukštas kaip kartis ir plonas kaip sliekas Barauskiukas, parkeriu baksnoja į suolą, lyg ragindamas greičiau pradėti.

Vis dar negalėdamas užmiršti praeitą naktį sapnuoto sapno ir vis dar jusdamas akmenuko nutrintą papadę, mokytojas eina prie lentos, eidamas dar pažiūri pro langą į kelią, duobėtą ir akmenuotą – akmenys nuplauti lietaus, o duobės pilnos nuo molio gelsvo vandens – ir užrašo temos pavadinimą: „Svarbiausia – įveikti save“. Kelios mergaitės atsidūsta, su baime ir su neaiškia viltimi žvelgia į mokytoją, o viena – riešuto kanduolio didumo galvyte ir skruzdėlės akutėmis, tarp gontinių vinelių storumo pirštukų laikydama šratinuką, saujoj gniaužiamo kačiuko balsu sako:

– Vaje! Vaje!.. Tai ką čia rašyti? Kaip čia save įveikti?

– Kiekvieno laisva valia. Rašykit, ką tiktai norit.

Ta skruzdėlytė suraukia ir taip surauktą kaktele, apsižioja visai nukramtyto šratinuko galą ir graudžiai markstosi. Jai baisu net pagalvoti apie tai, ką ji galėtų įveikti.

Pamažu vaikai įsibėgėja, krebžda plunksnos, šratukai linguoja per popierių.

Mokytojas vėl žiūri pro langą, ir tas kvailas sapnas stojasi prieš akis. Rodos, jis kažkur pavėlavo. Skuba, lekia naktį, nors pats gerai nežino, kur. Pribėga prie ilgos medinės salės, kokios niekada niekur nėra matęs, spraudžiasi pro duris, kurios įsitempusios kaip guminės, šiaip taip pavyksta prasibrauti į didžiulę pailgą salę, kur į baltą ekraną nukreiptas stiprus prožektoriaus spindulys... Ekrane juodai apsirengęs žmogus iš reto kažką pasakoja. Apsipratęs su blausuma, mokytojas ieško akimis, kur galėtų atsisėsti, pamato šalia projektoriaus tuščią kėdę, sliūkina pasilenkęs prie jos, palei projektorį sėdi Barauskiukas, bene jis ir tą filmą rodo; pamatęs mokytoją, piktai sako, kad čia sėstis negalima, tuojau ateis direktorius. „Kol ateis, galiu pasėdėti, paskui užleisiu!“ – piktai atšauna mokytojas, kresteldamas ant kėdės. Barauskiukas užsiutęs taip pavaro filmo juostą, kad ekrane du žmogeliai lekia strimgalviais, griūdami vienas ant kito... Tik dabar mokytojas pamato, kad niekas į ekraną nežiūri, kad visos kėdės, visos jų eilės sustatytos į priešingą pusę, ir visi žiūrovai žvelgia į tuštumą, o ekrane vėl juodas žmogus, kuris skubriai kalbasi pats su savim: plonesnių balsu kažko paklausia, storesniu atsako. Ir dar ne viskas: vos spėjęs pamatyti, kad ekranas yra visai kitame salės gale, mokytojas pastebi pašaipų Barauskiuko žvilgsnį ir netrukus supranta, kodėl tas vaikas taip šypsosi: ant kėdės mokytojas sėdi prasižergęs, o jo kelnės nusmukusios ir sudribusios ant grindų. Kaip koks tuščias maišas. Mėgina kelnes užsitempti, bet jos nesiduoda, priešinasi kaip gyvos, ir tik vienas džiaugsmas, kad žiūrovai, rodos, šito nė nemato – atsukę nugaras apšviestam ekranui, kuriame dviem balsais išmintingai kalbasi juodai apsirengęs žmogus, išsižioję jie spokso į tamsią tuštumą.

– Mokytojau! Mokytojau... – išgirsta pagaliau vaikų balsus, ir jis kniūsteli, lyg vėl iš naujo būtų susapnavęs tą sapną. Kniūsteli ir pamato: Barauskiukas atsistojęs ir išėjęs iš suolo, artinasi prie jo, laikydamas pakeltą ranką.

– Ko norėjai? – vėl ne savo balsu, nes sapnas neišeina iš galvos, klausia mokytojas, žiūrėdamas į Barauskiuką ir jausdamas, kaip sukľuso visi vaikai.

– Norėjau paklausti, ar temoje reikia rašyti vien tik apie save, ar galima ir apie kitus. Taip tarus, sujungti savo gyvenimą su kitų žmonių likimais. Ar galėčiau paliesti, sakysim, ne tik mūsų kraštą, bet ir užsienį, kad ir kokį kapitalistinį pasaulį?

Klasės gale prunkšteli, tiktai skruzdėlytė tebekramto šratinuką.

– Sakiau – rašykit ką tik norit!

– Neregėta laisvė!.. Gerai. Įsisažmoninta būtinybė... – Barauskiukas ant pirštų galų sėlina į savo suolą, pakeliui spėdamas pasakyti: – Pirmiau aš įveiksiu užsienį, o paskui save... Taip, taip!..

Mokytojas atsisėda prie staliuko, pasigręžia į langą. Girdėti šnibždesys, klausimai, kur rašyti nosinę, kur

dvibalsį. Visus tuos garsus mokytojas pažįsta, bet netgi neketina atsisukti, nuraminti ar nugąsdinti klasę, subarti, kad šitaip akiplėšiškai nelaiku vienas kitą moko. Mokytojui tas visai nesvarbu – žiūrėdamas pro langą, jis jau širsta ant savęs, ant viso savo gyvenimo. Ir šitą idiotišką temą iš tikrųjų sugalvojo tikrai dėl to, kad nieko kito negalėjo sugalvoti. Iškratys savo mokinių sielas! Ką tu iškratysi, jei per šitiek metų nei tu, nei kitas nieko į tas sielas neįdėjo. Ne, ne nieko – įdėjo per daug! Per daug abstraktaus žinojimo ir per maža išmokė realiai, gyvai prisiliesti prie daikto ar reiškinių. Juk žmogui ar žmogeliukui, metų metais ar net dešimtmečiais susiduriant su realia niekšybe, su realiai, apgalvotai daromu skausmu, paskiau yra juokinga kalbėti, kad medžiui skauda, kai jį laužai. Reikia, kad skaudėtų žmogui – kiekvieną sykį, kai jį kas nors skaudina – tegu tą daromą skausmą uždangstydamas gudragalviškomis širmomis, reikia, kad skaudėtų tam, kuris skaudina. Pažinti, išstbulinti, išsaugoti save – ar ne dėl to dabar taip puolama prie visokių savęs pažinimo ir tobulinimo sistemų, prie Rytų išminties ir praktikos, prie badavimų ir autosugestijų. Išsaugoti save! – šit kokį egoistinį šūkį dabar meta daug kas, bet ar įmanoma išsaugoti pačiam, kai nesaugai kitų, kai tie kiti tavęs irgi nesaugo? Juk tai atviriausias ruošimasis karui, tai žmogaus ruošimas prieš žmogų. Pagaliau – tai bjaurus spjūvis sambūriui, kraštui, istorijai. Ir šiandien jis dar užrašė tą temą! Įveikti save! Ką tas reiškia? Kad aš turiu aukščiau pakilti už savo niekingą prigimtį, kad savo smegenyse, jausmuose, o gal net ir kūne privalau surasti kažkokią idealią aplinkybę, kuri galėtų padėti man išsaugoti? Nuo ko? Nuo laiko? Nuo buvusios ir būsimos istorijos? Nuo savo tėvo, motinos, brolio, mylimos moters likimo? Aš, tikrai aš svarbu, aš įveiksiu save, suprasiu save – daugiau jau nieko nebereikia! Tai tiesiog bjauru! Ir dar manė sąmoningai sugalvojęs tą temą; perkūno tau sąmoningai; nebegalėdamas pats nieko pasakyti, papurtys, matai, šituos žmogiukus!

Tegu, tegu rašo...

Mokytojas prisiminė senus laikus, kai su tėvu jiedu keliavo prie Balčios upės, paskiau turėjo dar toli nueiti iki miestelio, o jis, sūnus, dviračiu nuvažiuoti dar aštuonis kilometrus, susirasti mokslo draugo namus ir iš tenai pasiimti knygelę, kur buvo rašoma, kaip pasidaryti žaislinį garo katilą. Tėvas tada jau vaikščiojo sunkiai, kojos klausė gerai, tik labai trūko oro, švokštė skylėti plaučiai, todėl prie Balčios šlaito jis pasakė: „Tu, vaikel, važiuok, tau dar toli reikia už miestelio, susitarkim grįždami vėl čia susitikti, ir paskui jau eisim kartu.“ – „Gerai.“ Susitiko visai pavakare, vaikui ilgai reikėjo laukti tėvo, laukdamas skaitė ir skaitė apie tą garo mašiną, miglotai vaizduodamasis, kaip ji varo kitas mašinas, kaip suka girnas ir arklinę kuliąmąją... Kai tėvas šniokštuodamas užkopė į Balčios krantą, rado vaiką beskaitantį smarkiai apiplėšytą knygūktę. Tėvui būtinai reikėjo pailsėti, jis buvo pavargęs, aplankė savo brolių, ne, ne aplankė – tai daug vėliau suprato vaikas – buvo nuėjęs su broliu atsisveikinti, nes nujautė artėjant savo mirtį. Tėvas išsitiesė po ąžuolu ant parudavusios numindžiotos žolės, pūtuodamas ir lūpomis gaudydamas orą, o kai kiek atsigavo, paėmė iš vaiko knygą, pavartė tuos puslapius, kur buvo rašoma apie garo mašiną, kažkodėl atsiduso, o paskiau, kai jiedu ėmė eiti ir kai vaikas šalia varėsi dviratį, vis stabčiodamas ir žvilgčiodamas į knygą, tėvas pasakė: „Kam tau ta mašina?“ – „Kad suktųsi smagračiai su ašim, o nuo tos ašies diržai varys kokias kitas mašinas.“ – „Bet kaip tu visa tai padarysi?“ Ir vaikas ėmė pasakoti, ką perskaitęs, pasakojo trikdamas, užsimiršdamas, vis skersuodamas į knygą – lyg pamokoj, kai bandai išsigelbėti sąsiuvinium ar vadovėliu. „Vaike, – tarė jam tėvas. – Knyga gali būti tikrai geras patarėjas. Tvirtas noras turi būti tavo paties. Sakai, nori, kad suktų kažkokias nelabai aiškias mašinas? O ar nenori, kad šitą mašiną pamačiusi džiaugtųsi mama, gal ir aš... Arba – tavo mergaitė...“

Vaikas nuraudo.

„Nėra ko gėdytis, – tarė tėvas. – Mes, vyrai, galime viską padaryti tikrai turėdami kokią užmačią, kokį

kilnų norą pasirodyti, išgarsėti... Palenkti į savo pusę moterį... Tokia mūsų prigimtis. Netiki? Nebūk tu mažas – užteks raudonuoti! Pasitikrink – kai dar sykį skaitysi apie tą garo mašiną, visą laiką galvok... Tu pats geriau žinai, kam norėtum tą mašiną padaryti.“

Kol parėjo namo, beveik sutemo. Motina sėmė iš šulinio vandenį, pylė į lovį, girdė karves. Išėjęs už daržinės, nes toje pusėje buvo nusileidusi saulė, vaikas atsivertė knygą ir pradėjo skaityti iš naujo, matydamas, kaip mergaitė iš jo klasės atmeta ir atmeta atgal plaukus, juodu dirželiu sujuostas mažytis gauburėlis lėtai kilnojasi, o mergaitė juokiasi, vis atmesdama galvą ir šnairomis žiūrėdama į jį. Šito vakaro skaitymo vaikui užteko. Po savaitės pavakare jis pasišaukė tėvą, ir tas gaudžiai šypsojosi, žiūrėdamas, kaip garo katilo pašonėse lyg kokios žiogų kojos švytuoja nublizgintos smagračių lazdos.

Įveikti save! Ką tai reiškia? Sutapti su kuo nors? Paskirti save kam nors? Atiduoti? O gal visiškai atsiskirti? Įveikti ne savo silpnybes, o iki begalybės, iki saldaus gerumo išstobulinti prisnūdusią artimo meilę?

Po pertraukos vaikai rašė toliau, nes tam skirtos dvi pamokos. Mokytojas tebežiūrėjo pro langą. Cha! Jauna istorijos mokytoja išsinešė žemėlapij į lauką, pakabino vaikai po balta vyšnia, ir nedidukas mokinys lazdele vedžiojo palei Baltijos jūrą. Taip iš tolo pasirodė mokytojui, kurio mokiniai po pertraukos, rodos, visai rimtai įniko rašyti, net skruzdėlytė nebegraužė šratinuko, o vijo jį sąsiuvinio bėgiais...

Mokyklos direktorius su dviem ilgšiais mokiniais nuėjo palei silikatinį priestatą. Mokiniai nešė didelį šūkjį, mokytojas iš savo klasės matė juoduose priestato langų stikluose atsispindinčias apvirtusias baltas raides,

„Svarbiausia – įveikti save!“ – pagalvojo mokytojas, žiūrėdamas į apvirtusias raides, ir šyptelėjo.

Į kalną, aplenkdamas vandens duobes, automobiliu kilo pirmininkas. Pamatęs priešais ateinantį žmogų juodu kombinezonu, pirmininkas sustabdė mašiną, išlipo – daug sykių jį matė mokytojas, bet ir dabar tyliai nusistebėjo, kad jis toks storas. Tą, su kombinezonu, mokytojas irgi pažinojo. Tai buvo nuo vaikystės nebylys ir kurčias žmogelis, užklydęs iš kažkur ir amžiams čia pasilikęs, o dabar prižiūrintis melioratorių poilsio namus ir pirtį. Pirmininkas, gestikuliuodamas rankomis, pirtininkui kažką greitai aiškino, nebylys linkčiojo galvą, jo lūpos kažką ulbėdamos krutėjo. Netrukus pirmininkas į delną jam įdavė pinigą, pirtininkas skubiai leidosi keliu žemyn, drąsiai kišdamas į molį savo guminį apavą. Rodos, jis pamatė lange mokytojo veidą, rodos, linktelėjo galvą. Pirmininko automobilis pirtininką greitai pasivijo atbulas, pasivijo ir pralenkė, nes pirtininkas turėjo automobilį pamatyti, juk išgirsti negalėjo; pamatęs nė kiek nenustebo, sustojo, pirmininkas iš automobilio dabar neišlipo – kodėl mokytojui atrodė, kad jis pirma buvo išlipęs, ir tada jis rankomis mosavo pro atidarytas dureles, – pro langelį padavė dar pinigą ir abiejų rankų pirštais pasakė skaičių. Pirtininkas šyptelėjo ir nuėjo toliau. Pirmininkas nuvažiavo. Iš po ratų bjauriai lėkė purvas.

Netrukus iš miestelio pusės į kalniuką ėmė pūškuoti senutė, tempdama sunkiai prikrautą rezginę, paskui šokuodama dainavo anūkėlė, stabteldama ir koja pataškydama molėtą geltoną vandenį. Duobėj, kurią neseniai tris kartus – važiuodamas į priekį, atbulas ir vėl į priekį – aplenkė kolūkio pirmininkas – mergaitė pamatė baltą žiedą, norėjo išgriebti iš vandens, bet negalėjo prieiti, o bristi bijojo, ir dar tuo pat metu ją pašaukė atsigrįžusi senelė; užmačiusi molio take įmintą akmenuką, anūkėlė išlupo jį ir təkstelėjo į duobę. Təkstelėjo taikliai, nes baltas žiedas lyg koks per neapsižiūrėjimą iškilęs povandeninis laivas murkstelėjo į vandenį, o kai po kurio laiko išniro, buvo jau murzinai geltonos spalvos ir rengėsi greitai vėl panirti.

Surinkęs sąsiuvinius, mokytojas susidėjo juos į portfelį, gerai užsegė, paleido vaikus namo, nes jo buvo

paskutinės pamokos, paleido tuos, kurie spėjo anksčiau parašyti, kiti sulaukė skambučio. Jam pasirodė, kad vaikai šiandien keisti, niekur jie neskubėjo, stovėjo ramūs, kol jis iškiūtino pro duris.

Mokytojas gyveno miestelio pakrašty, bemaž jau ne miestelyje, galėjo jis eiti ir takais, įstrižai bažnytkaimio, bet nuėjo to paties duobėto kelio pakraščiu. Vienas noras jį buvo stipriai suėmęs: pakeliui paskaityti, ką vaikai parašė. Žinoma, visų neperskaitys, bet keletą norėtų. Pasukęs į šalį, po žydinčia ieva surado sausą vietelę, apsuptą baltuojančių ožkabarzdžių, aptikęs atsinešę aptrešusį rąstgalį, atsisėdo ir ėmė atsargiai iš portfelio traukti sąsiuvinius. Net nepatogu pasidarė, kad atidėjo į kitą portfelio narvelį tiek daug sąsiuvinų, kurie jo nedomino.

Aha, skruzdėlytės.

„Mokytojas šiandien užrašė lentoje tokią temą: „Svarbiausia – įveikti save!“ Galvojau, galvojau, ir pasirodo, kad apie kiekvieną dalyką, kai įsigilini, gali ką nors pasakyti. Svarbiausia? Gal svarbiausia – kaip įveikti? Kaip padaryti, kad žmogus nieko nebijotum, nieko, o nieko, kad nesigrauztumei, jog esi silpnas, negabus, kad nepavydėtumei kitiems, kad negalvotum apie... Mokytojau, čia tą žodį buvau užbraukusi, akimirsnį pasidarė gėda, bet vėl jį užrašysiu, noriu būti atvira ir Jums, ir sau: aš dažnai galvoju apie berniukus, bijau, kad niekada niekas nenorės su manim draugauti ir aš amžinai liksiu vieną vieną... Suprantu, kaip tik man ir reikėtų save įveikti. Tačiau, mielas mokytojau, dėl ko? Ko turėčiau gyvenime siekti, kad galėčiau įveikti savo įgimtą nepasitikėjimą, baimę? Pagaliau – kaip įveikti savo nepatrauklumą?.. Apie viską kalbame taip miglotai, neaiškiai ir neprasmingai... Atleiskit, taikau ne Jums, o visiems. Niekas man negali pasakyti, vardan ko turėčiau įveikti save, neregėti, nesiilgėti, neliūdėti dėl savo amžinų asmeniškų nesėkmių ar... dėl išvaizdos... Kuo virščiau be šito? Kas man tai atstotų? Žmogus be skausmo – medinis žmogus, o nesigrauzdama dėl to, kas man nesiseka, ko man pats dievas nedavė, likčiau negyvas medžio stuobrys. Gal brautis į kokią visuomeninę tribūną? Kaip man įveikinti (!) save ir išlikti žmogum, tuo, kuo man numatyta būti, neprarasti baimės, nepasitikėjimo ir tuo pat metu nebijoti ir nors truputėlį pasitikėti?..“

Toliau ji rašė apie savo gyvenimą, apie tėvą, išbėgusį į Sibiro statybas, apie motiną, kuri, skruzdėlytės manymu, labai norėjo įveikti save, dirbo ar ne trijose tarnybose, kad tik galėtų apsirengti, išmaitinti šešis už „skruzdėlytę“ mažesnius vaikus. Suprantu, rašė skruzdėlytė, šitaip mama įveikė save. Dėl vaikų. O gal ir man taip galvoti? Gal galvoti tiktai apie vaikus. Auginti sau vienai...

Toliau ji vėl rašė apie tėvą, kaip sapnuojasi naktimis, kaip ne sykį regėjo besiartinantį prie jos lovos, jam akyse susitvenkusios ašaros, artėja artėja prie mergaitės, tačiau ilgi, ploni lyg botagai ir šalti šalti kaip ledas pirštai suima tėvą už sprando ir atbulą traukia į tamsą, kuri dunda, virpa, alsuoja degančia geležimi... Rašinio pabaiga mokytoją visai nustebino: „Kad ir kiek save beįveikčiau, viską turėsiu daryti kitų nurodyta kryptim. Pavyzdžiui, įveiksiu jaudulį, kad tėvas taip toli, kad išėjo iš namų, bet išėjo tai jis, o aš įveikinėsiu save! Kur išeiti man?“

Nuo ievų kvapo mokytojui ėmė svaigti galva. Jam darėsi nesmagu, kad, jautė, sąsiuvinyje ta menka skruzdėlytė daug ką parašė ir už jį patį. Jam darėsi baisu, kai pagalvojo apie savo nugyventą laiką.

Barauskiuko sąsiuvinį atsivertė jau visai išsigandęs.

„Negalėsiu tinkamai atsakyti į temą, nes iš esmės nesutinku su joje glūdinčiu teigimu. Pirmiausia reikia idealaus (o ar toks būna?) aplinkinio gyvenimo, kad galėtum šitaip sau įsakyti. Antra, jeigu dideliausiomis valios pastangomis ir įveiktum save (na, bailumą, kūniškumą, neapykantą, pavydą ir t. t.), tai toks niekam nebūtum reikalingas. Netikiu jokiais dvasios vedliais, kai neturime, kai nesame išmokę po savo kojomis išsigrįsti bent kokio pamanomo keliuko. Pirma aš turiu išmokti padaryti ką nors (ne

kokį žaisliuką) praktiškai, o jau paskui mėginsiu įveikti save! Jeigu, žinoma, to reikės. Kai aplinkui tave drabstomasi purvais, kai tu pats nuolat aptaškomas, juokinga, kvaila, istoriškai (atsiprašau už didingus žodžius – jie iš kasdieninio mūsų leksikono) niekšiška įveikinti save. Tad sakyčiau: „Svarbiausia įveikti kitą, o paskui jau galima save!“ Kitokios nematau prasmės, labai noriu tikėti, kad toji mano nusakyta būtinybė laikina – atsisakyti kasdien dantų šepetėliu – lyg koks atskirtas vienuolis – gremžti savo sielą, o dažniausiai tik sieliūkštę, kai mano kūnas... Pagaliau ir į tą mano sielos sandėlį kasdien tonomis kraunamos šiukšlės... Tai aš tik valysiuos ir valysiuos kaip kačiukas letenėlėmis. Ne, pirma aš turiu apsiginti, kitaip neišsivalysiu!

O čia tegul būna sentimentalus nukrypimas: tos temos nepamiršiu, manau, daug kas jos nepamirš. Režiumė: aš trokštu veiklos, aš noriu įveikti save irdamasis, kapstydamasis šunim, o ne stovėdamas ir mušdamasis į krūtinę. Jau buvo kadaise panašiai pasakyta: „Aš bjaurus, aš šlykštus, tačiau aš moraliai tobulinuos...“ Aš ne niekšas, bent jau niekada neleisiu, kad šitaip apie mane galvotų tie, kurie savo sielos nevalo ne tik dantų šepetėliais, bet ir švelniausiomis smilgomis. Tik veikloje įveiksiu save! Dar tiksliau: tiktai po to, kai būsiu šį tą nuveikęs.

Protarpiais, kai nebežinodavau, ką rašyti, žvalgiaus pro langą ir mačiau tai, ką matė ir mūsų mokytojas. Tik braudamasis per brūzgynus, aš įveiksiu save!”

Mokytoją nukrėtė šiurpas. Baisu ir gera: šitokia energija spruzdėjo uždaryta plonuose sąsiuvinuose!

Iš lėto ėjo jis molinu kelkraščiu, geltonų batų kulnais kliudydamas velvetinių kelnų blauzdas ir jas išmurzindamas. Betraukiantį į kalnelį, jį pasivijo ilga tamsi mašina, kuri lėkė taip greitai, kad ne tik velvetinės kelnės, bet ir švarkas, portfelis su vaikų sąsiuviniais buvo aptaškytas bjauriausiu molium. Keli murzini lašai lėkstelėjo net į akis, ir mokytojas jas pasivalė nosine. O pasivalęs piktas ėmė vytis į kalną ropojančią mašiną, šaukti įsiutusiu balsu, grūmoti, lenkėsi net akmens, tačiau juoda mašinos nugara greitai dingo už kalvos. Žvelgdamas į purviną portfelį, mokytojas kelis sykius dar suriko ir pagrūmojo, atsėgė portfelį ir pamatė, kad keli geltono purvo lašai nutūpė ir ant Barauskiuko sąsiuvinio. Pyktis vėl ėmė jam spausti galvą, jis vėl grūmojo ir patyliukais rėkė. Tuo metu priešais ant kalvelės viršūnės pasirodė trys kombinezonais apsivilkę vyrai, vieną jis pažino, tai buvo neseniai nuvažiavusios mašinos vairuotojas; jie ėjo susikabinę rankomis vienoj linijoj, grasiai palinkę į priekį – lyg kadaise matytame ekspresionisto paveiksle. Mokytojas vis dar grūmojo, iškėlęs ranką, ir rėkė, tačiau greitai dirstelėjo į savo drabužius ir portfelį. Baisiau negalėjo būti: ir ant portfelio, ir ant kelnų, ir ant švarko nebuvo nė dėmelės, jokio molio žymių nebuvo!.. Ir vėl: baisiau negalėjo būti! O trys rankomis susikabinę vyrai, panarinę galvas, artėjo. Tasai, kuris pirma vairavo mašiną, iš tolo šaukė:

– Tai išpurvinom? Ką? Tai išpurvinom, apdrabstėm moliuku? Ir už tai, už tokią smulkmeną mokytojas turi taip riaumoti?

Ir dar kartą: baisiau negalėjo būti – mokytojas šoko į moliną griovį, šokdamas paslydo, pargriuvo, visas išsitepdamas veidą, bet jam šito jau atrodė per maža. Lyg pamišęs molio vapna jis trynė sau kelnes ir veidą, inkšdamas tarytum šunytis, ir išlipo pasitikti kombinezonais apsivilkusių žmonių. Pamatęs purviną mokytoją iš arti, šoferis nusikvatojo arklīšku juoku ir pirštu rodė kitiems bendrams į mokytoją. Ėmė negražiai kvatotis ir kiti du. Šitaip kvatodami, lyg kokiame multiplikaciniame filme, jie kariškai apsisuko ir, taip pat susikabinę rankomis, atsukę plačius užpakalius ir dar platesnes nugaras, pasitampydami nukrypavo atgal į kalvą.

RATU PALEI EŽERUS

Ėmė brėkšti. Jisai susiruošė, nes jau atėjo įprastas laikas. Tyliai, stengdamasis nesukelti viešbučio koridoriuose triukšmo, žmogus užrakino kambarį ir ėmė lipti laiptais žemyn, paskui pastvėrė vestibulio laukųjų durų rankeną ir stipriai pastūmė duris, nieko apie tai neberekėjo galvoti, per kelias įtempto gyvenimo ir darbo dienas nuolatinis automatizmas įsigrėžė iki kaulų. Išėjus dar reikėjo nulipti laipteliais, pasukti į kairę, o paskui jau purvinu šaligatviu – prie ežerų, lieptų ir tiltų.

Ežeras susiliejo su pilkšvu rūku, vanduo tylėjo, prisispaudęs prie smėlėto kranto, tik retkarčiais čia iš vienos, čia iš kitos trobos išlįsdavo nematomas žmogus, subarškino kibiru, o paskui ausį pasiekdavo drėgnas ir vėsus vandens teliūškavimas, kuris sklisdavo, rodos, iš už jūrų marių. Kartais žmonės, eidavę į ežerą vandens, rankoje turėdavo elektrinį žiburį, ir šviesa tūkstančiais pluoštų išsisklaidydavo rūke, kalbėdama jam apie vaikystę, kai, lojant šunims, vėlai naktimis grįždavo iš mokyklos ir kai šviesos namų languose būdavo taip aukštai pakilusios, jog atrodydavo, kad jos sklinda nuo stogo. Dabar šviesos kartais sujudėdavo ir kitoje ežero pusėje, įsigrėždamos į rūką, o jam pasirodydavo, kad tiesiai per nematomus vandenį atleikia traukinys, kuriame prie lango sėdi brangus ir mylimas žmogus, jau tūkstančiai metų išėjęs į pasaulį ieškoti jo.

Tamsiu, bildančiu lieptu jis nuėjo į salą, kuri žadino prisiminimus, kalbėjo apie praeitą laiką, kai tie ežerai, salos, žmonės ir visas miestelis jam buvo tik taškas istorijos žemėlapyje, kai egzistavo jam tikrai šalia – didingi, seni, paslaptingi.

Lyg sulėtintame filme jis slinko salos pakraščiu, retkarčiais atsigrėždamas į miestelio pusę; miestelį rūkas dabar tolimo nutolino, jį labai ryškiai atskyrė tamsejanti riba. Tenai liko namai su elektra apšviestais langais, tenai liko gatvės, pagėrusių ir šiaip linksmy žmonių balsai, tenai kas dešimt ar penkiolika minučių centrine miestelio gatve pralėkdavo autobusiukas, nešdamas duonos kepalus šaligatviais skubėjo kaimų moterys, kad suspėtų į stotį, kad nepasiliktų kryžkelėse nakčiai.

Tenai žmonės skubėjo į mažas medines parduotuves, pirko žuvį, bėgo į vaistinę, senukai gal jau ėjo į bažnyčią, o čia lieptą per ežerą ir tamsioje dunksančią pilį atskyrė tamsi rudens vakaro ir istorijos riba, čia girdėti, kaip senos pilies sargas atšlepena per pilies kiemą ir trinkteli geležinius vartus.

Kur ūbaujančios pelėdos, kodėl nesužvengia joks žirgas ir negirdėti pilies kalvėjų kūjo dūžių? Nejaugi niekas nekala strėlėms ir ietims antgalių, netekina iš akmens sviedinių? Ir kur dabar kunigaikštis, kad jo menė jokio žiburio, ar jis labai pavargęs, ar iškeliavęs į Krėvą ar Kernavę? Gal visi pilies vyrai išmirė, niekas nei vakar, nei šiandien neišėjo medžioti į trakus, nenušovė žvėries, pasibaigė maistas, o taukinėse nebeliko taukų? Bet jie galėjo pasigauti žuvies, kablių juk turi – didelių ir mažų. Iš kažkur, iš aukštai, iš pilies bokšto į rūką smelkėsi blausūs spinduliai, matyt, vienintelis žmogus pilyje buvo gyvas ir kažką veikė. Gal jis jau laikė rankoje kirvį ir ruošėsi eiti malkų, o paskui kurti laužą ir deginti lavonus, kitą dieną nutaręs pasitraukti arba susideginti.

Žmogus įsiklausė. Jokio garso. Jokio. Vanduo tyli, meldai ežero pakrantėj juda be šlamesio, nepaliesdami vienas kito.

Užmiršęs viską, jis ant pirštų galų prisėlino prie pat pilies kiemo sienos ir ėmė čiupinėti jos akmenis. Paliėtusi vieną, ranka sustingdavo ant kito akmens, pajusdama šiltas švelnias samanas, ir neaiški prasmė, sunkiai nusakomas virpesys tekėdavo iš akmenų į jo kūną. Atmintyje mėgino nusikasti iki ano laiko, prisimindamas savo tėvus, keldamas iš karstų senelių senelius, šitaip mintimis brisdamas į amžių gelmes, kol pasiklydo, kol istoriją užgulė tamsa ir nežinomybė.

Aname ežero krante pasigirdo garsus varnų šauksmas, juoda jų masė praskrido viršum pilies, tįsdama ratu, judindama orą ir meldus. Varnos krankė baisiai, smarkiai įpykusios, gal nenorėjo palikti medžių, o kažkas pabaidė – tyčia ar netyčia – ir jos, apsukusios pilkame rūke didelį apskritimą, pabudinusios pilį ir gretimos salos medžius, vėl sutūpė senoje vietoje, jų buvo turbūt be skaičiaus, nes ir pro pilką rūką jas galėjai matyti medžių viršūnėse – juodą apvaliai išbangavusią kepurę, o dar geriau įsižiūrėjęs galėjai išskirti ir pilkšvus medžių kamienus, ir viskas kartu – medžiai ir varnos jų viršūnėse – buvo panašu į atominio sproginimo grybą.

Susikūprinęs, neatitraukdamas rankos nuo sienos, jis ėjo pamažu tolyn, akimis nepamesdamas šviesos bokšte, vis galvodamas, kad gal tame bokšte visai ne sargas, o mergaitė, atskirta nuo mylimojo. O gal tenai užsidarę jie abu, bet kodėl tokie neatsargūs ir neužpučia šviesos? Šita mintis nutvilkę jį skaudžiai, nes žmogus niekam nėra toks jautrus kaip meilei.

Ką jis padarytų, jei būtų dabar šalia jos ir gūžtusi aukštame pilies bokšte? Kokį sprendimą pasirinktų? Staigiai praverti kuoro duris, išeiti abiem į lauką, pasirodyti žmonėms, o paskui abiem numirti? Parodyti visiems, kad meilė yra tas pats, kas pasirinkta ir suprasta mirtis?

Pilį paliko nesmagus, galvodamas apie tai, kas iš mūsų dienų ateinančiam laikui stovės pilių vietoje, kas po šimtmečių privers virpančiais pirštais čiupinėti paprastą akmenį? Kas vers tikėti materialiai neapčiuopiama tiesa, kurią mūsų dienoms perdavė ežerai, šitos salos, pilies akmenys? Pagalvojęs suprato, kad mūsų dienos šimtmečiams nepaliks tokių magiškų akmenų.

„Esame suskilę kaip atomas, – mąstė jis. – Esame nekategoriški, kiekvienas mūsų darbas ir veiksmas yra tiktai akimirkos plykstelėjimas. Negalėdami ilgam būti prisirišę prie vieno daikto, vienos tiesos, mes esame moraliniai, dvasiniai unguniai, todėl nebegalime išgyventi nei didelių tragedijų, nei didelio džiaugsmo“, – mąstė jis, vilkdamas kojas mediniu lieptu, vis labiau toldamas nuo pilies, kurią jau supo visiška tamsa, rūkas ir atsisveikinimo nuotaika.

– Ką paliksime? – beveik balsiai paklausė žmogus savęs, atsigręždamas į pilį ir jos blausų paslaptinę žiburį. – Ką pastatysim jūsų vietoj, samanotieji pilies akmenys? Ką pastatysime mes, kosmoso dulkių nebijančiuose aparatuose skraidantys dvasios pingvinai? Dar ilgai mes postringausime apie problemas, ieškodami bent mažiausios skiedrelės, už kurios užsikabinę pateisintume savo plėšrumą; susėdę už stalų, riauosime dainas apie savo tuštybę, plepėsime apie buvusį laiką, negalėdami suprasti paprasčiausios senovės dainose apdainuotos mergelės ar motinėlės, ilgiems laikams išlydėjusios bernelį ar sūnų į karą ir ištikimai gyvenančios artimo žmogaus laukimu ir tikėjimu. Sakome, kad apie tai nieko nežinome, sakome, kad šitaip galime įsivaizduoti, o iš tikrųjų viskas buvo kitaip? Gerai, tegu būna mūsų tiesa, paklausykime dainos, kurioje skelbiama sudėtinga mūsų išgyvenimų banalybė ir apgaulė!..

Ėmė skubėti, lyg norėdamas nusikratyti plūstančio ilgesio ir nevilties, greitai nuėjo antros salos taku ir pasuko per lieptą prie žiburių, o paskui patraukė juodu plentu palei ežerą į laukus.

Sulėtinęs žingsnį, slidinėjo ant purvino kelio, mašinos žibintais išplėsdavo jį iš nakties ir aplenkdamas. Akimirka pasirodė, kad yra svetimas, nereikalingas ant šito plento miglotą lapkričio naktį, kad reikėtų pasukti iš kelio ir... eiti tiesiai prie gelmės. Pajuto, jog trupučiuką keista ir juokinga šlitiniuoti per purvą, sakytumei nežinia kur, tiesiog nepatogu eiti pėsčiam, kai visi lekia, skuba, plėšo šviesomis tamsius laukus, kapoja pušis, skaldo ežerų vandenį. Bet jis vis ėjo – kvailai ir juokingai, o tikriau – nesuprantama kam demonstruodamas priešišumą suskaldytam, neįprasmintam judėjimui, melagingai materialiai energijai, beprotystei. Vienu metu jis pasuko iš kelio, patraukdamas prie kito ežero, kurio vanduo tylėjo

lyg dideliame dubenyje, apsuptame krūmų ir pušynų. Jis klausėsi tylinčio vandens, paskui ėmė galvoti apie ežero dugne sugulusias žuvis, nusijuokė, atėjęs į galvą minčiai, ar žuvis dabar jį mato, ar ne, ką jos mano apie žmogų ir jo pastatytą pilį, ar yra gelmėj prosenelių, savo artimųjų žuvų mėsa maitinusių pilies vyrus, moteris ir patį kunigaikštį, pilies kuoro mergaitę? Kas galėtų pasakyti, kokius pasikeitimus nuo ano istorinio laiko pergyveno žuvis ir kaip jos, gyvi ir simpatingi gelmių padarai, žiūri į savo gyvenimą?

Nuėjęs gal pusę savo kasnaktinio kelio, kaip ir anksčiau jis slinko pamažu, ir vienas šoferis neiškentė: prisuko mašiną prie pat jo, pristabdė, buvo bekišas ranką ir galbūt bemėginąs sutvoti žmogui per petį, bet nesutvojo, sukriokinęs mašiną, nulėkė, mirkčiodamas kairiuoju žibintu. Žmogus taip ir negalėjo suprasti, ko norėjo šoferis – ar jį siutino ramybė ir neskubėjimas, ar jis norėjo pasiūlyti pavėžėti, gal pasirodė, kad pėsčiojo kelias tolimas ir apgailėtinais sunkus, juk taip pamažu ėjo? „O jeigu buvo taip, tai gal toks retas žmogiškumas tarp judėjimo pamišimo sutrauktųjų dienų ir naktų ir bus tas akmuo, prie kurio trupinių bliaudamas kada nors šliesis žmogus?“ – pamanė jis ir liūdnai šyptelėjo. Ne, tikriausiai – ne, pristabdęs mašiną šoferis aiškiai bus pamatęs, kad su tokiu neverta prasidėti, šiaip ar taip, juk veidas žmogų išduoda.

Šitas prieš akis atsivėręs ežeras buvo ilgas, vanduo šiek tiek skyrėsi nuo rūko, anoj pusėj buvo matyti neryškūs žiburiai, jį vėl nutvilkė mintis, kad per vandenį tiesiai atlekia traukinys ir atveža šimtmečius lauktą mylimą žmogų; jis dabar prisiminė vasarą, pernai ar užpernai, kai tenai, aname ežero gale, jisai buvo, maudėsi, galvojo, ant mažyčio kabliuko pagavo žuvytę ir paskui ją paleido. Dabar jam parūpo, kokio didumo šita žuvis šiandakt, kuriame ežero krašte ji yra ir ką daro, ką savo storomis lūpomis šneka apie žmogų, kuris ją paleido?

Kylant juodu keliu aukštyn, nuo kalno sužibino stiprios šviesos, jos pamažu artėjo, o kad buvo rūkas, tai labai sunku pasakyti, ar šviesos toli, ar arti, todėl žmogus nieko nelaukęs pasuko į šalį ir vos nenugarmėjo žemyn nuo pakraušio. Spiginantys žibintai sustojo, tada jis pamatė griozdišką mašiną ir vėl išėjo į juodą asfaltą – liūdnas, nuleidęs rankas, vienišas ir bejėgis. Atrodė, kad prožektoriai nori jį peršviesti kiaurai, bet šviesos tik pakabino stovintį žmogų ant savo spinduliu, išdarakė į visas puses ir išdrabstė ant asfalto, ant rudens žolės, iškratė ant pušų šakų. Akimirka jį užplūdo neaiški baimė – apakintas šviesos, nuleidęs rankas, jis stovėjo prieš milžinišką mašiną, kuri neapkentė jo, piktai kriuksėjo ir galėjo juk suvažinėti. Po sekundės, kai akys kiek apsirato, pamatė už vairo šoferį – stotingą ir išdidų, o pro kitas dureles vienas išsoko ir atsidūrė ant kelio. Rankoje turėjo didelį žibintą, bet nešvietė, užteko mašinos šviesų.

– Labas! – tarė jis, lyg būtų pažįstamiausias.

Jis, laukęs per vandenį iš minios traukiniu atvažiuojančio artimo žmogaus, vis dar stovėjo nuleidęs rankas.

– Ko čia vaikštai ir ko ieškai? – paklausė iš mašinos iššokusysis žmogus, kažko smarkiai įpykęs ir artėdamas. Vienišasis kažkodėl tuo metu pastebėjo ne tą, ant plento, o tą, stotingai sėdintį už vairo, nes jis krustelėjo, atrodo, ruošdamasis atidaryti kabinos dureles.

– Vaikštau savo keliais! Ką dar norėtumėt žinoti? – paklausė virpančiu balsu, beveik skiemenuodamas.

– Man reikia žinoti, kas ir ko vaikšto naktimis, nematytas ir keistas.

– Tai pamatykit! Ar nematytas yra svetimas? – Tasai, rodos, sumirksėjo, žvilgteldamas į kabinoje sėdintį draugą, susiraukė ir ėmė kažką galvoti.

– Mes gaudom pavojingą nusikaltėlį. Turim žinių, kad jis čia, netoli. Visi keliai užblokuoti.

Vienišasis žvilgtelėjo ton pusėn, kur paliko pilį: deja, šviesos jos bokšte nebuvo matyti. „Visi keliai užblokuoti... Tai kaip... kaip atvažiuos tas traukinys?“

– Nusiraminkit. Galite ramiai pasikliauti: tas svetimas, nematytas laukia per vandenį atlekiančio traukinio su mylimu žmogum, išėjusiu į pasaulį prieš tūkstančius metų...

– A-a, – nutęsė atvykęs ir ėmė trauktis atbulas prie durelių, o šoferis netrukus užsitrenkė iš savo pusės. – Na, na, žiūrėk man! – jau drąsiau pagrasino žmogus, užtrenkdamas savąsias dureles. – Žiūrėk tu man!

Netrukus mašina griausmingai sukriokė, žmogus paėjo į šalį, ir jį užgulė šiltas mašinos tvaikas.

Dabar skubėjo. Artėdamas prie rūke skendinčio miestelio, pamatė, kad sunkvežimis, pervažiavęs tiltą, vėl apsisuko ir pamaži riedėjo atgal, šoferis kraipė vairą į šalį, nes žibintų šviesos tarpais atsimušdavo į vienišąjį žmogų ir jis eidavo lyg per juodą ekraną.

Šaligatviais pasiekė telegrafą, kuriame žmonių buvo nedaug, atsisėdo ant suolo, traukdamas iš kišenės popierėlius ir ieškodamas numerio, bet negalėjo greitai surasti; kabinoje rėkavo senukas: dvi minutes jis kalbėjo lietuviškai, galėjai suprasti, kad su dukterim, paskui dvi minutes rusiškai, rodos, su anūku, nes pridėdavo visokių malonių vaikiškų žodelių, o dar kokias dvi šnekėjo lenkiškai – nežinia su kuo.

Žmogus pagaliau atrado numerį, ilgai žiūrėjo į jį, paskui pasakė telefonistei per langelį ir ėmė neramus laukti, žiūrėdamas į galybę laidų, šlepselių, užsidegančių ir užgęstančių lempučių („O gal paskambinti ir paklausti, ar kunigaikštis miega?“). Laukiant pasigirdo, kad suūkė virš ežerų vandens traukinys, o pro ūkimą jis, rodos, išgirdo kalbant mylimą žmogų, kurio laukė tūkstančiai metų.

Juozas Aputis, *Keleivio novelės*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 122–128.